

УДК 372.8:811:159.9

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОГО ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ
ДЛЯ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ
ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

С.В. Цимбал

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри англійської мови для технічних і агробіологічних спеціальностей,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
e-mail: fedko_s@ukr.net

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО НАПРАВЛЕННОГО
ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ИНОЯЗЫЧНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ
БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ**

С.В. Цимбал

кандидат психологических наук, доцент
кафедры английского языка для технических и агrobiологических специальностей,
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, г. Киев

**PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF PROFESSIONAL PROBLEM STUDYING FOR THE
FOREIGN LANGUAGE CAPABILITIES DEVELOPMENT OF THE FUTURE SPECIALISTS OF
TECHNICAL SPECIALTIES**

S.V. Tsymbal

PhD (Psychology), Associate Professor,
the Department of English for Technical and Agrobiological Specialities,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

У статті розкриваються психологічні особливості використання професійно спрямованого проблемного навчання в контексті розвитку професійних іншомовних здібностей майбутніх спеціалістів технічних спеціальностей, описано основні види проблемних ситуацій та методи їх використання. Автор пропонує класифікацію професійно спрямованих проблемних завдань, використання яких дозволить ефективно розвивати професійні іншомовні здібності майбутніх спеціалістів технічних спеціальностей.

***Ключові слова:** професійно спрямована проблемна ситуація; іншомовні здібності майбутніх спеціалістів; проблемне навчання.*

В статье раскрываются психолого-лингвистические особенности использования профессионально направленного проблемного обучения в контексте развития иноязычных способностей будущих специалистов технических специальностей, описаны основные виды проблемных ситуаций и методы их использования. Автор предлагает классификацию профессионально направленных проблемных заданий, с помощью которых можно эффективно развивать профессиональные иноязычные способности будущих специалистов технических специальностей.

***Ключевые слова:** профессионально направленная проблемная ситуация; проблемное обучение; иноязычные способности будущих специалистов.*

The article deals with revealing of the psychological and linguistic peculiarities of problem studying for the foreign language capabilities development of future specialists of technical specialties, basic types of the problem situations and methods of their use. The author suggests the classification of the problem tasks with professional directions. The use of such tasks will help to develop professional foreign language capabilities of future specialists of technical specialties.

***Keywords:** professional direction; problem situation; problem studying; foreign language capabilities of future specialists of technical specialties.*

Перетворення в нашій країні, що відбуваються у суспільній, політичній та економічній сферах, потребують удосконалення системи підготовки кадрів у різних галузях. Провідне завдання вищої професійної освіти – підготовка конкурентоспроможних, компетентних фахівців, які здатні аналізувати величезні інформаційні потоки, креативно мислити, самостійно приймати рішення, прагнути до самоосвіти й самовдосконалення протягом усього життя. Традиційні методи викладання, в яких акцент робиться на репродуктивну діяльність, не здатні забезпечити достатній рівень підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності. Це спонукає викладачів до впровадження як новітніх, так і вже достатньо відомих педагогічних технологій, спрямованих на активізацію навчально-пізнавальної діяльності, розвиток самостійності, критичного мислення тощо. Особливої значущості набуває проблемне навчання, яке ґрунтується на принципі вибору у навчанні, що спонукає до аналізу, співставлення, порівняння нової інформації, і, як наслідок, стає передумовою розвитку особистості.

З огляду на це, проблема розвитку професійних іншомовних здібностей майбутніх спеціалістів технічних спеціальностей є надзвичайно актуальною.

Аналіз літературних джерел як вітчизняних, так і зарубіжних вчених свідчить про те, що питання проблемного навчання були в центрі уваги багатьох вчених (О.Ф. Волобуєва, І.О. Зимня, М.Г. Карпушина, О.О. Леонтєв, С.Д. Максименко, А.М. Матюшкін, Л.А. Молотай, Є.І. Пасов, М.В. Савчин, S. Billet, L.B. Resnick, A. Sfard та ін.). Але питання щодо вивчення психологічних особливостей проблемного навчання потребує подальшого дослідження, зокрема це стосується психологічних засад проблемного навчання в контексті розвитку іншомовних здібностей майбутніх фахівців технічних спеціальностей.

Метою даної статті є вивчення психологічної складової проблемного навчання під час розвитку іншомовних здібностей майбутніх спеціалістів технічних спеціальностей на цій основі виділення типових проблемних завдань, використання яких дозволить викладачеві підвищити рівень професійної іншомовної компетентності суб'єктів навчання.

На думку Є.І. Пасова, одним із можливих шляхів навчання творчої діяльності є саме проблемне навчання. Вчений вважає, що використання спеціальних проблемних завдань є особливим видом інтелектуального навчання, для вирішення якого дії не детермінуються взагалі, або детермінуються не повністю певними настановами [7, с.45]. Іншими словами можна сказати, що в цьому випадку ті чи інші елементи, які необхідні для вирішення такого завдання, є невідомими для студентів, тому вони повинні знайти їх самі. У цьому й буде полягати їх досвід творчої діяльності.

Мета активізації навчального процесу шляхом проблемного навчання полягає в тому, щоб зрозуміти рівень засвоєння понять і навчити студентів – майбутніх спеціалістів технічних спеціальностей не окремим розумовим операціям у випадковому, стихійно складеному порядку, а у системі розумових дій для вирішення нестереотипних завдань [5, с.175]. Ця активність полягає в тому, щоб студент, аналізуючи, порівнюючи, синтезуючи, узагальнюючи, конкретизуючи фактичний матеріал, сам одержав з нього нову інформацію. Інакше кажучи, це розширене поглиблення знань за допомогою раніше засвоєних знань або нове застосування раніше отриманих знань. Але нового застосування раніше засвоєних знань не може дати ні викладач, ні підручник, це робить студент, якого залучено у відповідну професійно спрямовану ситуацію. Це і є пошуковий метод навчання.

Розумовий пошук – складний процес, він, як правило, починається із проблемної ситуації, проблеми. Справжня активізація студентів характеризується не просто самостійним пошуком, а пошуком шляхів вирішення проблеми. Отже, метою проблемного навчання є не тільки засвоєння результатів наукового пізнання, системи знань, але й самого шляху процесу одержання цих результатів, формування пізнавальної самодіяльності студента і розвитку його творчих здібностей. В

основі проблемного навчання лежить принцип пошукової навчально-пізнавальної діяльності студента [1, с.154].

При проблемному навчанні діяльність викладача полягає в тому, щоб він довів у необхідних випадках пояснення змісту найбільш складних понять, систематично створював проблемні ситуації, повідомляв студентам фактори й організував їх навчально-пізнавальну діяльність, так щоб на основі аналізу фактів студенти самостійно висловлюватись іноземною мовою, використовуючи при цьому необхідний лексико-граматичний матеріал з професійно спрямованої теми заняття. В результаті у студентів виробляються навички розумових операцій і дій, навички переносу знань, розвивається увага, воля, творча уява.

Окрім терміна «проблемне завдання», понятійний апарат проблемного навчання включає також такі поняття, як проблема і проблемна ситуація (Л.С. Виготський, І.О. Зимня, О.О. Леонтьєв, С.Д. Максименко). Так, наприклад, С.Д. Максименко підкреслює, що проблемна ситуація стимулює розумову діяльність і пізнавальний пошук того, хто говорить [3, с.165]. Вирішення проблемної ситуації пов'язане із самим процесом становлення мовленнєвого уміння, із процесом формування думки. Проблемну ситуацію можна визначити як комплекс умов, необхідних для виникнення проблеми і вирішення проблемного завдання, а під проблемою – суперечність, що потребує вирішення або дослідження [6, с.83]. Проблемні ситуації дозволяють створювати оптимальні умови для інтелектуального розвитку студентів, їх логіки мислення, появи в них таких станів, що властиві пізнавальному інтересу, зокрема подиву, здивованості, інтелектуальної активності, емоційної піднесеності, прагнення до пізнання і більш глибокого ознайомлення з предметом свого інтересу.

Доцільним є також створення такої системи проблемних завдань, орієнтованої на яку, викладачі самі могли б складати конкретні проблемні завдання. У цьому випадку за основу, на наш погляд, треба взяти проблемну ситуацію.

Проблемна ситуація – це інтелектуальне утруднення студента, що виникає у випадку, коли він не знає, як пояснити певне явище, факт, процес дійсності, не може досягти мети відомим йому способом, ця дія спонукає студента шукати новий спосіб пояснення або спосіб дії. Проблемна ситуація є закономірністю продуктивної, творчої пізнавальної діяльності. Вона спричиняє початок мислення в процесі постановки й вирішення проблем [4, с.23].

Психологічною наукою встановлена певна послідовність етапів продуктивної пізнавальної діяльності людини в умовах проблемної ситуації: проблемна ситуація → проблема → пошук способів її вирішення → вирішення проблеми. Психологічною основою цілеспрямованого використання професійно спрямованих проблемних ситуацій (чи окремих проблемних завдань) є виділення репродуктивних (шаблонних) та продуктивних (творчих) компонентів мислительної діяльності [5, с.78]. Якщо перші озброюють студентів конкретними знаннями, вміннями та навиками, то другі дозволяють гнучко використовувати їх при розв'язуванні нових завдань. Проблемна ситуація є багатоскладовим об'єктом, вона включає такі компоненти, як проблемне завдання; невідоме, знаходження якого і є її вирішенням; сам процес вирішення і суб'єкт, який здійснює цей процес. Кожний компонент є основою для виділення рівнів у системі проблемних завдань, а його особливості – конкретних типів завдань.

Проблемні завдання характеризуються тим, що вони вимагають від студентів нових знань, які певною мірою відрізняються від тих, які студент вже має. Такі завдання цілеспрямовано спонукають студента до процесу мислення, адже без нього вирішення таких завдань неможливе. Таким чином, формування нових розумових дій може відбуватись на основі вже набутих та опанованих мислительних дій, які базуються на глибоких знаннях про мову як систему і які допомагають продукувати правильні рішення для проблемних завдань.

Проблемне завдання складається з умови (у нашому випадку це текст або тексти) і завдання. Умова має кількісні – число текстів, а також якісні характеристики – характер поданої у ній інформації. Залежно від числа складових текстів розрізняють однокстові та багатокстові завдання. Інформація може бути необхідною і достатньою для вирішення завдання або некоректно поданою – недостатньою, суперечливою, зайвою. Завдання може виділяти проблему і певним чином спрямовувати на її вирішення або вимагати від студентів самим знайти проблему і запропонувати способи її вирішення. Завдання може також включати певні обмеження, що підвищують його проблемність, зокрема обмеження в часі, способів вирішення, вимогу дати кілька варіантів рішення та ін.

Недостатність інформації в умові завдання може бути викликана наявністю імпліцитної інформації. Змістовну інформацію тексту можна поділити на інформацію про явища, факти тощо; про зв'язок цих явищ і фактів; про зв'язки явищ та фактів з реальною дійсністю; про локальні й темпоральні характеристики тієї чи іншої дієвості та самого тексту; про автора, його ставлення до викладеного, до реципієнта. Якщо той чи інший вид із зазначених не виражений у тексті імпліцитно, то це дає можливість використати його як елемент проблемного завдання.

Другий компонент проблемної ситуації – невідоме – включає в себе три сторони дії: мету або предмет (що треба зробити), спосіб (відомо, що треба робити, але невідомо як) та умови. У змістових проблемних завданнях предметом буде смисловий зміст та форма вирішення завдання – який кінцевий текст повинен скласти студент. Якщо кінцевий продукт окреслено хоча б у загальних рисах, але спосіб його отримання не відпрацьовано і тому він є невідомим студентові, то у таких завданнях він буде складати невідоме. Умови виконання дій можна поділити на зовнішні, наприклад, обмеження при виконанні завдання, і внутрішні, що характеризують текстовий матеріал. Це інформація про місце, час, мету написання тексту та його автора. Невідомим у завданні може бути як один компонент дії, так і кілька. Чим більшою буде кількість невідомих компонентів дії, тим складнішим буде завдання.

При спільному вирішенні проблемного завдання студентів та викладача характер допомоги може варіюватися від мінімального до максимального: схвалення дій, уточнюючі запитання, критичні зауваження, допоміжні завдання, прямий показ способу дії, тривале навчання виконання завдання.

Останній компонент проблемної ситуації – суб'єкт навчання. Для успішного вирішення проблемної ситуації йому необхідні будуть знання не лише мовні, але й професійні та життєві. Але оскільки вирішення проблемного завдання є творчою діяльністю, особливого значення набуває навченість студентів, їх творчі здібності. Вони охоплюють такі якості: гнучкість мислення (легкість переключення), глибину (ступінь визначення сутності ознак), самостійність (здатність обходитися без сторонньої допомоги), економічність (здатність згортання інформації та мислительних операцій), усвідомлення своїх дій, креативність (занурення у пошук проблем, легкість генерування ідей), широта мислення. Першу якість треба враховувати при переході від одного типу проблемних завдань до іншого, полегшуючи його для тих студентів, які не мають достатньої гнучкості мислення. При виборі текстового матеріалу треба враховувати інтереси членів навчальної групи: можна передбачити декілька варіантів одного завдання з різною тематикою текстів. Якщо у студентів переважає наочно-образний компонент мислення над словесно-логічним, то в цьому випадку їм буде легше починати із завдань, у яких треба виразити невідоме в зображальному коді, наприклад, доповнити малюнки потрібними деталями, вибрати ті, які відповідають змісту тексту, тощо.

Оскільки читання є рецептивним видом мовленнєвої діяльності, важливе значення має урахування викладачем іноземної мови особливостей сприйняття суб'єктів навчання. Студентам з аналітичним типом сприйняття буде легше вирішувати завдання, де необхідно приділяти увагу деталям. Для того, щоб організувати діяльність студентів належним чином, необхідно співвідносити

діяльність із проблемною ситуацією, зробити «виділення окремих елементів як послідовних орієнтирів, на які спрямовується і за якими контролюється виконання окремих операцій» [2, с. 148]. Таким чином, ієрархія проблемних завдань буде включати: однокіткові та багатокіткові професійно спрямовані проблемні завдання з необхідною і достатньою, недостатньою, надлишковою, суперечливою інформацією; проблемні завдання з невідомим предметом, способом, умовою виконання дії; проблемні завдання, вирішення яких потрібно виразити через словесний або виражальний код. Типи завдань можуть складатися з різного поєднання цих елементів. Кожний тип буде відрізнятися ступенем вираженості проблеми, яку потрібно вирішити, – від максимальної, коли її сформульовано в умові, до самостійного її знаходження, і ступенем самостійності студента при вирішенні завдання.

Крім того, ми підтримуємо думки М.Г. Карпушиної, Л.А. Молотай, М.І. Махмутова, S. Bullett та інших дослідників щодо виділення найбільш загальних типів проблемних ситуацій: перший тип – проблемна ситуація виникає за умови, якщо студенти не знають способу вирішення поставленого завдання, не можуть відповісти на поставлене проблемне запитання, дати пояснення новому факту в навчальній або життєвій ситуації; другий тип – проблемні ситуації виникають при зіткненні студентів з необхідністю використати раніше засвоєні знання в нових практичних умовах; третій тип – проблемна ситуація легко виникає в тому випадку, якщо є протиріччя між теоретично можливим шляхом вирішення завдання й практичною нездійсненністю обраного способу; четвертий тип – проблемна ситуація виникає тоді, коли є протиріччя між практично досягнутим результатом виконання навчального завдання й відсутністю в студентів знань для теоретичного обґрунтування [6, с.83].

Система професійно спрямованих проблемних завдань буде включати наведену класифікацію з різним ступенем самостійності студентів при вирішенні завдань і з різним характером допомоги у випадку її необхідності. Такі проблемні завдання повинні органічно входити до загальної системи текстових навчально-мовленнєвих ситуацій як завершального етапу роботи над текстом, оскільки вони є найбільш складним, творчим видом роботи. Дуже важливо використовувати такі завдання при самостійній підготовці. Отже, проблемне викладання – діяльність викладача по створенню системи професійно спрямованих проблемних ситуацій, викладу навчального матеріалу з його поясненням і керування діяльністю студентів, спрямованої на засвоєння нових знань як традиційним шляхом, так і шляхом самостійної постановки навчальних проблем й їх вирішення.

Список використаних джерел

1. Волобуєва О.Ф. Психологічні засади розвитку професійних іншомовних здібностей майбутнього військового професіонала / Монографія. – Хмельницький: вид-во НА ДПСУ, 2007. – 395 с.
2. Карпушина М.Г. Проблемні ситуації у формуванні професіоналізму майбутнього фахівця // Формування професіоналізму майбутнього фахівця в контексті вимог Болонського процесу: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (23 травня 2008 р.). – Одеса, 2008. – С.148.
3. Максименко С.Д. Загальна психологія. – К.: «Центр навчальної літератури», 2007. – 272 с.
4. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. – М.: Педагогика, 1972. – 232с.
5. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения. – М.: Педагогика, 1977. – 228с.
6. Молотай Л.А. Місце і роль проблемних завдань в процесі практичного оволодіння іноземною мовою // Збірник наукових праць (За результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Підготовка соціального працівника: надбання, проблеми, перспективи»). – Хмельницький, 2003. – С. 83-84.
7. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 1985. – 208с.

References

1. Volobuyeva O.F. Psykholohichni zasady rozvytku profesiynykh inshomovnykh zdibnostey maybutn'oho viys'kovoho profesionala / Monohrafiya. – Khmel'nyts'kyy: vyd-vo NA DPSU, 2007. – 395 s.
2. Karpushyna M.H. Problemni situatsiyi u formuvanni profesionalizmu maybutn'oho fakhivtsya // Formuvannya profesionalizmu maybutn'oho fakhivtsya v konteksti vymoh Bolons'koho protsesu: Materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (23 travnya 2008 r.). – Odesa, 2008. – S.148.
3. Maksymenko S.D. Zahal'na psykholohiya. – K.: «Tsentri navchal'noyi literatury», 2007. – 272 s.
4. Matyushkyn A.M. Problemnye situatsyy v myshlenyy y obuchenyy. – M.: Pedahohyka, 1972. – 232s.
5. Makhmutov M.Y. Orhanyzatsyya problemnoho obuchenyya. – M.: Pedahohyka, 1977. – 228s.
6. Molotay L.A. Mistse i rol' problemnykh zavdan' v protsesi praktychnoho ovolodinnya inozemnoyu movoyu // Zbirnyk naukovykh prats' (Za rezul'tatamy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Pidhotovka sotsial'noho pratsivnyka: nadbannya, problemy, perspektyvy»). – Khmel'nyts'kyy, 2003. – S. 83-84.
7. Passov E.Y. Kommunykatyvnyi metod obuchenya ynoiazychnomu hovorenyiu. – M.: Prosveschenye, 1985. – 208s.